

Joanna Godlewicz-Adamiec

ORCID 0000-0003-3025-6413

Uniwersytet Warszawski

(Nie)równoległe narracje biograficzne o parach małżeńskich w kronice Thietmara z Merseburga i polskich średniowiecznych tekstach kronikarskich

Biografia rozumiana jako opisywanie cudzego życia – znanego z obserwacji lub pośrednio – jest czymś więcej niż przybliżeniem wizerunku autentycznej postaci¹. Świadome wybory biografy, położone przez niego akcenty, oznaki sympatii lub dezaprobaty wobec opisywanej postaci mówią wiele nie tylko o portretowanej osobie, ale też o samym biografie i jego osobistych przekonaniach², czasach, w których żył, oczekiwaniach odbiorców. Biografie bywają niekiedy świadomie wykorzystywane do osiągnięcia celów autora lub wręcz instrumentalizowane. Odmienne konteksty kulturowe, społeczne i polityczne prowadzić mogą do wytworzenia rozbieżnych tradycji biograficznych.

Stosunkowo słabo rozpoznane pole badawcze stanowi gatunek pisarskiej biografii w średniowieczu³, co jest prawdopodobnie efektem głosów, że nie można mówić o biografistyce we wczesnym średniowieczu, a przynajmniej do znaczącej biografii europejskiego króla z pierwszej połowy IX wieku – *Vita Karoli Magni*

¹ Biografia jest w anglojęzycznej tradycji pełnoprawnym elementem tradycji (*Żywoty równoległe* Plutarcha, średniowieczne żywoty świętych), zaś we francuskiej wyróżnia się biografiami dokumentacyjną i opierającą się na źródłach, ale napisaną przy użyciu stylu i konstrukcji literackich (A. Nasiłowska, *Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki. Wprowadzenie do tematu*, „Teksty Drugie” 2019, nr 1, s. 43 i 51).

² Thietmar z Merseburga jest świetnym przykładem kronikarza, którego przekonania są widoczne na kartach dzieła. Jego kronika zawiera wiele odniesień autobiograficznych i introspekcyjnych refleksji, stanowiąc wyjątkowe świadectwo myślenia, odczuwania i działania z klasy wyższej przełomu tysiącleci (R. Gramsch-Stehfest, *Bildung, Schule und Universität im Mittelalter*, Berlin–Boston 2015, s. 57).

³ Pierwszym całościowym ujęciem tematu jest monumentalne sześciotomowe dzieło Waltera Berschina, stanowiące panoramę literatury biograficznej po łacinie od czasów wczesnego chrześcijaństwa po dojrzałe średniowiecze, z uwzględnieniem różnorodnych gatunków od legendy po autobiografię, od historii starożytnych męczenniczek i męczenników po żywoty cesarzy i historie życia dostojników kościelnych w XII wieku (W. Berschin, *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter* (Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters 8–10, 12, 15), Stuttgart 1986–2004).

Einharta⁴. Szersze rozumienie pojęcia biografistyki pozwala jednakże dostrzec cechy biograficzne w znacznej części piśmiennictwa późnoantycznego i średniowiecznego, choć w obrębie hagiografii (obejmującej różne gatunki – żywoty świętych – *vitae*, pisma o ich męczeństwie z uwzględnieniem relacji naocznych świadków – *passiones*⁵ i cudach – *miracula* oraz opisy elewacji i translacji) występowały także nurty niebiograficzne, takie jak *miracula* z relacjami cudownych wydarzeń podczas życia, męczeństwa lub po śmierci, włączane do żywotów lub łączone w niezależne zbiory czy *translationes*⁶. W średniowieczu, którego teksty stanowią przedmiot poniższych wywodów, popularny był typ biografii podporządkowanej celom wychowawczo-panegirycznym (*Złota Legenda* Jacopo da Voragine)⁷. Zadaniem tekstów o życiu pobożnych osób nie było naśladowanie rzeczywistości, czego dowodzi apologetyczne pismo o życiu Doroty z Mątów, napisane przez Jana z Kwidzyna wkrótce po jej śmierci w celu rozpoczęcia kanonizacji⁸. Wywód artykułu nie będzie

⁴ Einhard, *Życie Karola Wielkiego*, z oryginału łacińskiego przełożył, wstępem i objaśnieniami opatrzył J. Parandowski, Warszawa-Lwów 1935. Działalność pisarska Einharta nie była obfita, sam nie uważał się za pisarza, jak wynika z paru ustępów przedmowy do *Vita*, jednak ta niewielka książka rozeszła się po całej Europie zachodniej, znajdując naśladowców. Jak stwierdza Jan Parandowski we *Wstępie* do polskiego wydania dzieła, Karol Wielki, przy całej swojej doniosłości, byłby bez Einharta postacią mglistą (J. Parandowski, *Wstęp*, [w:] Einhard, *Życie Karola Wielkiego*, dz. cyt., s. 3–15).

⁵ Przejście od *Passio* do *Vita* ukazuje drugi tom wspomnianego szeroko zakrojonego przeglądu hagiografii łacińskiej, obejmujący okres od VII do końca IX wieku, kreślący przegląd hagiografii terytoriów Merowingów, Włoch, Hiszpanii Wizygotów i mozarabskiej oraz Irlandii i Anglii (W. Berschin, *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Bd. II: *Merowingische Biographie. Italien, Spanien und die Inseln im frühen Mittelalter* (Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters 9), Stuttgart 1988). Berschin zwraca uwagę na ważne zjawisko, a mianowicie, że po VIII wieku zaobserwować można zanikanie żywotów świętych kobiet. Na kształt biografii wieków średnich wpływa dominująca rola perspektywy męskiej, gdyż u Karolingów to mężczyźni tworzą historię: „Bei den Karoligern machen Männer die Geschichte” (s. 25).

⁶ J. Strzelczyk, *Walter Berschin, Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*, Bd. 1: *Von der „Passio Perpetuae“ zu den „Dialogi“ Gregors des Grossen, Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters 8*, Stuttgart 1986, „Vox Patrum” 1988, nr 14, s. 461.

⁷ A. Jałowiecka-Frania, *Portret jako gatunek literacki*, „Prace Naukowe. Pedagogika” 1999–2000–2001, nr 8–9–10, s. 887.

⁸ W skład trylogii wchodzi *Liber de vita venerabilis, Apparitiones seu liber de festis i Septilium. Septilium. Liber de vita venerabilis* opisuje chronologicznie pobożne życie Doroty i opowiada o jej młodzieńczych latach, małżeństwie, wychowaniu dzieci, pielgrzymkach i doświadczeniach duchowych na tych etapach życia, nawiązując do Biblii (*Vita Dorotheae Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*, red. H. Westpfahl, Köln-Graz 1964; M. Kowalczyk, *Charakterystyka doświadczeń mistycznych bł. Doroty z Mątów na podstawie historycznych źródeł autorstwa Mistrza Jana z Kwidzyna*, „Studia Warmińskie” 2014, nr 51, s. 96). Przypuszcza się, że początkowo nie było zgodności odnośnie do najlepszej strategii w doprowadzeniu do kanonizacji, a pierwsze szkice biograficzne próbowano szybko poprawić (C. Haß, *Heilige machen im spätmittelalterlichen Osterraum. Die Kanonisationsprozesse von Brigitta von Schweden, Nikolaus von Linköping und Dorothea von Montau*, Berlin 2008, s. 253).

jednak skoncentrowany na biografii jako samodzielnym gatunku, lecz na narracjach biograficznych w ramach tekstów kronikarskich, rozumianych jako dziejopisarskie utwory literackie⁹, w których faktografia spleta się nie tylko z przejawami doświadczeń autora, ale też toposami literackimi. Celem artykułu jest analiza porównawcza narracji biograficznych o wybranych parach małżeńskich w kronice Thietmara i polskich średniowiecznych dziełach kronikarskich, zmierzająca do odpowiedzi na pytanie o (nie)równoległość narracji biograficznych, a więc oscylująca wokół poszukiwań narracji zbieżnych i odmiennych.

Podwójność biograficzna rozumiana jest w artykule na dwóch różnych płaszczyznach. Po pierwsze dociekania dotyczyć będą narracji o parach małżeńskich, co odpowiada brakowi miejsca kobiety w trójfunkcyjnym modelu średniowiecznym oraz sposobowi definiowania jej poprzez zależność od mężczyzny – jako żony, wdowy lub dziewicy¹⁰ i łączy się z topiką dobrej i złej żony¹¹ oraz – rozpowszechnioną w literaturze wieków średnich – oceną postaci w kontekście wypełniania ról małżeńskich¹². Drugą płaszczyznę stanowi możliwy dwuświat polskich i niemieckich tekstów kronikarskich w budowaniu wizerunków tych samych par małżeńskich, wynikający z faktu, iż na przestrzeni dziejów różne wspólnoty formułowały o sobie nawzajem opinie, znajdujące wyraz w źródłach pisanych. Materiał badawczy stano-

⁹ Dzieło Anonima nosi cechy gatunku *gesta*, podczas gdy od typu kroniki wymagano w średniowieczu podporządkowania narracji rygorom chronologii oraz dokładnego podawania dat (A.F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2011, s. 107). Efektem sympatii Thietmara dla poezji były nie tylko poetyckie cytaty, ale też własne próby poetyckie – heksametryczne prologi większości ksiąg *Kroniki* oraz rymowana proza w kilku miejscach tego dzieła (M.Z. Jedlicki, *Wstęp*, [w:] *Kronika Thietmara*, przeł. M.Z. Jedlicki, postłowie K. Ożóg, Kraków 2005, s. XVI). Niekiedy kroniki zawierają obszerniejsze fragmenty o charakterze literackim. W *Kronice wielkopolskiej* znajduje się opowiadanie o „polskim Walterze” (G. Kosellek, *Walter und Helgunda – die erste Erzählung der polnischen Literatur*, „Zeitschrift für Slavische Philologie” 2009, t. 66, 2, s. 243). Historia o Walterze znana jest z różnych źródeł. Łaciński epos Waltharius, datowany między wczesnym IX a późnym X w., uznawany jest za jedyny „germański” epos w łacińskiej formie (W. Berschin, *Waltharius-Glossen*, „The Journal of Medieval Latin” 2008, nr 18, s. 346).

¹⁰ J. le Goff, *Człowiek średniowiecza*, [w:] *Człowiek średniowiecza*, red. J. le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa–Gdańsk 1996, s. 35.

¹¹ W polskich badaniach koncentrowano się na obrazie złej żony, zwracając uwagę, że władczyni niemieckiego pochodzenia na polskim tronie były raczej symbolem negatywnej małżonki i królowej (K. Szafer, *Wizerunek złej i dobrej władczyni w „Rocznikach” Jana Długosza*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995, s. 89–94; M. Delimata, *Żona Popiela oraz Rycheza i Agnieszka jako przykłady złych małżonek władców. Uwagi w świetle polskich kronik (do początku XVI stulecia)*, [w:] *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań–Warszawa 2006, s. 251–262).

¹² Spojrzenie takie odpowiada oczekiwaniom mediewistyki, poddającej analizie sposób definiowania kobiety przez kulturę średniowiecza, ideał kobiety i jego odwrotność w kontekście wypełniania dynastycznych zobowiązań (G. Pac, *Kobiety w dynastii Piastów. Rola społeczna piastowskich żon i córek do połowy XII wieku – studium porównawcze*, Toruń 2013, s. 18).

wić będą dynastyczne pary małżeńskie, których obraz wyłania się z tekstów biskupa Thietmara z Merseburga z jednej strony oraz Galla zwanego Anonimem, Wincentego Kadłubka i Jana Długosza z drugiej: Dobrawa z czeskiej dynastii Przemyślidów i Mieszko I, Emnilda, córka serbskołużyckiego księcia Dobromira i Bolesław Chrobry oraz synowa Emnildy, cesarska wnuczka Rycheza Lotaryńska i Mieszko II. Analiza będzie miała na celu przyjrzenie się zarówno zbieżnościom narracji biograficznych i ocen poszczególnych postaci, jak też indywidualnym manierom, rozbieżnościom i ich przyczynom, leżącym między innymi w specyfice wzajemnego postrzegania się Polaków i Niemców. Wywód rozpocznie się od przyjrzenia się równoległościom narracji, przechodząc stopniowo do wariacji w narracjach o tych samych postaciach, będących efektem indywidualnych manier pisarskich czy wzajemnego postrzegania się przez Polaków i Niemców.

Analizowane teksty różni czas powstania. Łacińskojęzyczna kronika Thietmara, stanowiąca źródło wiedzy o dziejach Niemiec i krajów słowiańskich w X i XI w., pochodzi z lat 20. XI w.¹³ Poświęcone dziejom polskim apologetyczne dzieło autorstwa prawdopodobnie prowansalskiego mnicha, określanego jako Gall Anonim¹⁴, napisane zostało także po łacinie około 100 lat później¹⁵. Wincenty Kadłubek, ukazujący w możliwie najlepszym świetle Kazimierza Sprawiedliwego z dynastii Piastów, żył w XII i XIII w., a Jan Długosz jest autorem najobszerniejszej kroniki w Europie w XV w.¹⁶ Analiza porównawcza, uwzględniająca różnorodne uwarunkowania, pozwala na przyjrzenie się trwałości i zmienności poszczególnych wyobrażeń.

Dla kształtowania narracji biograficznych istotny jest także wspomniany fakt niejednorodności gatunkowej analizowanych tekstów. Dzieło Anonima, mające cechy gatunku *gesta*, zakłada ukazywanie czynów postaci bardziej w porządku rzeczowym niż ściśle chronologicznym, w kontekście przyczyn i niekoniecznie tylko bezpośrednich skutków¹⁷. Celem Wincentego było przedstawianie wydarzeń, zaś Długosz, który w przeciwieństwie do Galla i Kadłubka wyklucza baśniowe historie i to, co odpowiada raczej poetyckiej fantazji, stara się uwzględnić nie tylko czyny, ale także myśli i wypowiedzi portretowanych postaci¹⁸.

Czynnikiem wpływającym na narracje biograficzne jest również stosunek poszczególnych autorów do kobiet. Niewielkie zainteresowanie Anonima postaciami kobiecymi odzwierciedla jego własne przekonanie o ich małej roli w historii.

¹³ M.Z. Jedlicki, *Wstęp*, dz. cyt., s. VII i XXVIII.

¹⁴ J. Papiór, *Deutsch-polnische Beziehungen im Mittelalter als Kulturdiskurs*, [w:] *Polnisch-deutsche Wechselbeziehungen im zweiten Millennium*, red. J. Papiór, t. 1, Bydgoszcz 2001, s. 37–38.

¹⁵ J. Strzelczyk, *Auf der Suche nach nationaler Identität im Mittelalter. Der Fall Polen*, [w:] *Das europäische Mittelalter im Spannungsbogen des Vergleichs. Zwanzig internationale Beiträge zu Praxis, Problemen und Perspektiven der historischen Komparatistik*, red. M. Borgolte, Berlin 2001, s. 367.

¹⁶ J. Krasuski, *Wyznaczniki biegu historii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008, s. 10–11.

¹⁷ A.F. Grabski, *Dzieje historiografii*, dz. cyt., s. 107.

¹⁸ I. Lewandowski, *Penultima. Łacińskie traktaty metodologii historii w dawnej Polsce (do końca XVII wieku)*, Poznań 2014, s. 14, 38 i 47.

Choć podzielał to przekonanie z ówczesnymi kronikarzami, jednak stopień braku zainteresowania postaciami księżniczek i królowych odróżnia go od Thietmara czy Kosmasa. Anonim nie podaje nawet imion kobiet, którym poświęca odrobinę uwagi, jak na przykład Rycheza, żona Bolesława Chrobrego, czy żona Bolesława Krzywoustego¹⁹. Zasadniczo w polskich dziełach kronikarskich wyróżnia się dwa modele żony władcy. Pierwszy z nich to małżonka dobra, której pierwowzorem jest żona Piasta Rzepicha²⁰, zaś drugim – zła, przy czym za niewłaściwe decyzje karane są zarówno złe kobiety, jak też ich małżonkowie, co potwierdza założenie o częstym całościowym zamyśle narracji biograficznych par małżeńskich. Konsekwencją tego, iż ówczesna kultura europejska była pod wieloma względami homogeniczna, jest to, że zbiór wzorców definiujących oczekiwania wobec kobiet był wspólny dla przedstawicieli wyższych warstw społeczeństwa całej wczesnośredniowiecznej Europy, co potwierdza porównanie kroniki Anonima z innymi źródłami narracyjnymi okresu wczesnośredniowiecznego. Rola kobiet w dynastii była więc zasadniczo taka sama zarówno na dworze Piastów, jak i w innych rodach, z których pochodziły żony Piastów i do których trafiały piastowskie córki²¹. Nie powinno więc dziwić, że – mimo odmiennych uwarunkowań, w których powstawały poszczególne kroniki – widoczne są zbieżności narracji biograficznych i ocen poszczególnych postaci, a – obok cech indywidualnych poszczególnych postaci – do głosu dochodzą topoty literackie związane z wyobrażeniami dobrych i złych kobiet, władczyń, matek i żon.

W polskich i niemieckich tekstach kronikarskich zasadniczo wspólnym głosem mówiono o żonie pierwszego historycznego władcy Polski z czeskiej dynastii Przemyślidów, choć, co ciekawe, Dobrawę, która bardzo pozytywnie zapisała się w powszechnej świadomości Polaków, mało przychylnie ocenił jej rodak Kosmas na początku XII w. Nakreślony przez Kosmasa wizerunek Dobrawy – księżnej, od której pochodzą władcy polscy, która wprowadziła Polskę do chrześcijańskiej Europy, może być – obok podejścia niechętnego kobietom – także pochodną subiektywnego, nieprzychylnego nastawienia autora do Polaków²². Możliwe też, że kronikarz pomylił Dobrawę z Odą, o której małżeństwie z Mieszkiem Thietmar wyraził się sceptycznie²³: „Oda – było jej imię i wielka była jej przewina. Albowiem wzgardziła Boskim oblubieńcem dając pierwszeństwo przed nim człowiekowi wojny, co spotkało się z potępieniem ze strony wszystkich dostojników Kościoła” (IV, 57)²⁴. O Dobrawie natomiast niemiecki biskup – mimo raczej niechętnego nastawienia do Polski – pisał bardzo dobrze, wspominając, że okazała się w rzeczywistości taka, jak brzmiało jej imię²⁵ („Nazywała się bowiem po słowiańsku Dobrawa, co w języku niemieckim

¹⁹ G. Pac, *Kobiety w dynastii Piastów...*, dz. cyt., s. 29–30.

²⁰ A. Teterycz-Puzio, *Kobieta w świetle wybranych środkowoeuropejskich źródeł narracyjnych z XI–XIV wieku*, „Stupskie Studia Historyczne” 2012, nr 18, s. 12.

²¹ G. Pac, *Kobiety w dynastii Piastów...*, dz. cyt., s. 18.

²² A. Teterycz-Puzio, *Kobieta w świetle...*, dz. cyt., s. 13–14.

²³ G. Pac, *Kobiety w dynastii Piastów...*, dz. cyt., s. 74.

²⁴ *Kronika Thietmara*, tłum. M.Z. Jedlicki, Kraków 2005, s. 83.

²⁵ A. Teterycz-Puzio, *Kobieta w świetle...*, dz. cyt., s. 13.

wykłada się: dobra” (IV, 58)²⁶). Nieprzestrzeganie przez nią postów tłumaczył działaniem w dobrej sprawie:

Umyślnie postępowała przez jakiś czas zdrożnie, aby później móc długo działać dobrze. Kiedy mianowicie po zawarciu wspomnianego małżeństwa nadszedł okres wielkiego postu i Dobrawa starała się złożyć Bogu dobrowolną ofiarę przez wstrzymanie się od jedzenia mięsa i umartwianie swego ciała, jej małżonek namawiał ją słodkimi obietnicami do złamania postanowienia. Ona zaś zgodziła się na to w tym celu, by z kolei móc tym łatwiej zyskać u niego posłuch w innych sprawach (IV, 55)²⁷.

Jako człowiek Kościoła, doceniający rolę chrystianizacji, Thietmar rozumiał odstępstwo od postu, umożliwiające pracę nad nawróceniem tkwiącego w pogaństwie Mieszka. Późniejsi kronikarze kładli nacisk na żarliwość chrześcijańską księżnej, nie wspominając o wątku nakreślonym przez Thietmara. Trochę odmiennie od niego, choć także w pozytywnym świetle, przedstawił Dobrawę współczesny Kosmasowi Anonim tzw. Gall²⁸, piszący na dworze Bolesława Krzywoustego. Kronikarz kładzie nacisk na to, że łożo małżeńskie dzieliła z nim dopiero, gdy wyrzekł się błędów pogaństwa i przeszedł na łono Kościoła, a wątek ten kontynuował Mistrz Wincenty²⁹. Stwierdzić więc można, że narracje biograficzne o Dobrawie i Mieszku I u Thietmara i autorów polskich tekstów kronikarskich są spójne w ocenie oraz zasadniczo w warstwie faktograficznej, choć akcenty zostały rozłożone odmiennie. Autorzy zgadzają się w kwestii pozytywnego wpływu Dobrawy na małżonka – co należy do toposu dobrej żony – i podkreślają jej religijność.

Zbieżność widoczna jest także w narracji dotyczącej Emnildy, żony Bolesława Chrobrego, córki serbołużyckiego księcia Dobromira. Z relacji Anonima wynika, że była władczynią ciepłą, dobrą, ale jednocześnie konsekwentną. Dzięki swojemu kobiecemu działaniu uchroniła przed śmiercią wielu skazanych przez Bolesława na śmierć pod wpływem jego gniewu. Miała duży wpływ na męża, choć nie był on człowiekiem łatwym w codziennych kontaktach³⁰. Również Thietmar opisał Emnildę jako idealną żonę, zwracając jednak uwagę na inne jej walory, w tym związek z wiarą chrześcijańską³¹: „Trzecią (żoną) była Emnilda, córka czcigodnego księcia Dobromira, która – Chrystusowi wierna – niestateczny umysł swego męża ku

²⁶ *Kronika Thietmara*, dz. cyt., s. 82.

²⁷ Tamże, s. 82–83.

²⁸ W kronice Galla tematy niemieckie pojawiają się zawsze w powiązaniu z Polską i jej władcami. Choć można by się spodziewać, że w najstarszej części dzieła znaleźć będzie można fragmenty poświęcone chrystianizacji kraju i budowaniu podstaw organizacji kościelnej, wymieniona jest lakonicznie czeska księżniczka, która miała być bardzo dobrą chrześcijanką (A. Pleszczyński, *Die Deutschen – Feinde oder Partner? Eine Übersicht über polnische Autoren des Mittelalters*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2019, nr LXXIV, s. 15).

²⁹ A. Teterycz-Puzio, *Kobieta w świetle...*, dz. cyt., s. 13–14.

³⁰ Tamże, s. 13–15.

³¹ M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 255.

dobremu zawsze kierowała i nie ustawała w zabiegach, by przez wielką szczodrobliwość w jałmużnach i umartwienia odpokutować za grzechy ich obojga” (IV, 58)³². Thietmar relacjonuje wojny Bolesława Chrobrego przeciw cesarzowi Henrykowi II, co nie jest wyeksponowane w polskich dziełach kronikarskich, nawet w obszernym dziele Długosza³³. Biskup z Merseburga interesował się ekspansją w kierunku Słowiańszczyzny, a w kronice tematyka ta odsuwa w cień wydarzenia na zachodzie i południu Niemiec³⁴. Znający język słowiański kronikarz³⁵ nie przedstawiał Słowian w pozytywnym świetle³⁶. Krytykował Polaków, choć szczególnie negatywnie przedstawił Bolesława Chrobrego³⁷ („okrucieństw[a] pychą nadętego Bolesława” (VI, 9)³⁸). Nie można jednak pominąć faktu, że kronika Thietmara zasadniczo zawiera dużo krytyki. Autor negatywnie ocenia nie tylko Polaków, Czechów i innych Słowian, ale gani też Francuzów i Włochów, a niekiedy Bawarczyków³⁹ („nienasycona chciwość Bawarów” (V, 19)⁴⁰). W napisanym około 100 lat później także po łacinie dziele kronikarskim typu *gesta*, poświęconym dziejom polskim, Anonima zwanego Gallem w niektórych miejscach widać odniesienia do kroniki Thietmara. Wstęp ukazuje panowanie Bolesława Chrobrego, jego wojny i walki z niemieckimi władcami⁴¹. Zarówno Anonim, jak Thietmar doceniają – podobnie jak w przypadku Dobrawy – pozytywny wpływ Emnildy na małżonka. Narracje biograficzne dotyczące Dobrawy i Mieszka I oraz Emnildy i Bolesława Chrobrego są zasadniczo zbieżne. Widoczne jest inne rozłożenie akcentów, nie wykształciły się jednak całkowicie odmienne tradycje narracyjne. Wyeksponowany zostaje dobry wpływ kobiet na

³² *Kronika Thietmara*, dz. cyt., s. 84.

³³ J. Krasuski, *Obraz Niemiec i stosunków polsko-niemieckich w polskich kronikach średniowiecznych*, [w:] *Polacy i Niemcy. Dziesięć wieków sąsiedztwa. Studia ofiarowane profesorowi Januszowi Pajewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Czubiński, Warszawa 1987, s. 35 i 246.

³⁴ M.Z. Jedlicki, *Wstęp*, dz. cyt., s. LII.

³⁵ E. Mühle, *Die Slaven im Mittelalter*, Berlin–Boston 2016, s. 33; J. Papiór, *Deutsch-polnische Beziehungen...*, dz. cyt., s. 35. Poprawność nazw słowiańskich podawanych przez Thietmara wskazuje, że znał języki słowiańskie, a informacje o Słowianach czerpał z autopsji (M.Z. Jedlicki, *Wstęp*, dz. cyt., s. LII).

³⁶ Th. Wunsch, *Deutsche und Slawen im Mittelalter. Beziehungen zu Tschechen, Polen, Südslawen und Russen*, München 2008, s. 28.

³⁷ J. Papiór, *Deutsch-polnische Beziehungen...*, dz. cyt., s. 37. Niektórzy średniowieczni kronikarze, jak Thietmar czy Piotr z Dusburga, zaklasyfikowani zostali w tradycji humanistycznej jako „antypolscy”, co łączyć można z pismem *Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria* (1694) Johanna Schulz-Szuleckiego (H.-J. Böhmelburg, *Frühneuzeitliche Nationen im östlichen Europa. Das politische Geschichtsdenken und die Reichweite einer humanistischen Nationalgeschichte (1500–1700)*, Wiesbaden 2006, s. 329).

³⁸ *Kronika Thietmara*, dz. cyt., s. 123.

³⁹ G. Haendler, *Die Rolle des Papsttums in der Kirchengeschichte bis 1200. Ein Überblick und achtzehn Untersuchungen*, Göttingen 1993, s. 227.

⁴⁰ *Kronika Thietmara*, dz. cyt., s. 103.

⁴¹ J. Strzelczyk, *Auf der Suche...*, dz. cyt., s. 367; J. Papiór, *Deutsch-polnische Beziehungen...*, dz. cyt., s. 37–38.

swoich małżonków, dzięki któremu właściwie wywiązywały się ze swojej roli, którą przyznawano im w dynastycznie skonstruowanym świecie wyższych warstw społeczeństw europejskich tego czasu.

W dziełach o charakterze kronikarskim pojawiają się jednak także nierównoległe narracje. Ten dwugłos oznacza niekiedy brak zainteresowania postaciami, które były istotne dla innego narodu lub dynastii. W polskich kronikach szereg władców, słuchających rad Niemców, otwiera legendarny Popiel, który za radą przebiegłej żony Niemki otruł podstępnie braci ojca⁴². Historia legendarnej pary z Gniezna, która nie znalazła się w kręgu zainteresowań niemieckiego kronikarza, otwiera u Anonima polskie dzieje, podczas gdy inna legendarna historia o Kraku i Wandzie wydaje się mu nieznaną⁴³. Zbieżność poglądów w odniesieniu do podatnej na wszelkie występki żony Popiela cechuje również Długosza i Mistrza Wincentego. W pewnym sensie mówić też można o czynniku narodowym⁴⁴. Choć w przypadku Niemców i Słowian źródła pisane dowodzą niekiedy wzajemnego zainteresowania⁴⁵ czy nawet sympatii, ich relacje obciążone były wielokrotnie uprzedzeniami⁴⁶, zaś od stuleci kolejne pokolenia narodu polskiego i niemieckiego formułowały własną wersję historii i własne wyobrażenia o sąsiadach⁴⁷. Widać to u Długosza, według

⁴² J. Krzyżaniakowa, *Niemcy w opinii Jana Długosza...*, dz. cyt., s. 75.

⁴³ K. Römer, *Podanie o Kraku i Wandzie*, „Biblioteka Warszawska” 1872, t. 3, s. 1.

⁴⁴ A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000, s. 77–78.

⁴⁵ Przed VI w. słowiańskojęzycznych grup społecznych nie ujmowano w źródłach (E. Mühle, *Die Slaven im Mittelalter*, dz. cyt., s. 3). W odniesieniu do krajów zachodniosłowiańskich istotnym źródłem jest rękopis z IX w. – tak zwany *Geograf Bawarski* (Th. Wunsch, *Deutsche und Slawen...*, dz. cyt., s. 28), będący pierwszym źródłem pisanym o terenach leżących na wschodzie poza krajem Franków, traktujący ten region jako równoprawny (G. Billig, *Zur Rekonstruktion der ältesten slawischen Burgbezirke im obersächsisch-meißnischen Raum auf der Grundlage des Bayerischen Geographen*, „Neues Archiv für sächsische Geschichte” 1995, nr 66, s. 27). Zasadniczo jednak do X w. można stwierdzić jedynie nieliczne literackie kontakty między Słowianami a Germanami, tym bardziej trudno jest wówczas mówić o kontaktach wzajemnych (J. Papiór, *Deutsch-polnische Beziehungen...*, dz. cyt., s. 41). Odnośnie do świadomości narodowościowej we wczesnym średniowieczu zob. B. Zientara, *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokałolińskiej*, Warszawa 2017. Na temat obrazu stosunków i stereotypów polsko-niemieckich zob. także J. Krzyżaniakowa, *Poglądy polskich kronikarzy średniowiecznych na Niemcy i stosunki polsko-niemieckie*, [w:] *Wokół stereotypów Niemców i Polaków*, red. W. Wrześniński, Wrocław 1993, s. 15–72 oraz wciąż aktualny tekst historyka mediewisty Gerarda Labudy *Geneza przysłowia „Jak świat światem nie będzie Niemiec Polakowi bratem”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia” 1968, nr 8, s. 21–22.

⁴⁶ Th. Wunsch, *Deutsche und Slawen...*, dz. cyt., s. 1–2. Obserwacje takie poczynione zostały już w latach 50. XX wieku przez Ewę i Karola Maleczyńskich (E. Maleczyńska, *Problem polsko-niemiecki w dotychczasowej historiografii polskiej*, [w:] *Historiografia polska wobec problemu polsko-niemieckiego*, Wrocław 1951, s. 4–24; K. Maleczyński, *Postulaty badawcze w zakresie stosunków polsko-niemieckich w okresie do początku XIII w.*, [w:] tamże, s. 25–35).

⁴⁷ J. Krzyżaniakowa, *Niemcy w opinii Jana Długosza*, [w:] *Polacy i Niemcy. Dziesięć wieków sąsiedztwa. Studia ofiarowane profesorowi Januszowi Pajewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Czubiński, Warszawa 1987, s. 69.

którego niemiecka księżniczka była szlachetnie urodzona, rzadkiej urody, ale skłonna do nadmiernej dumy i chciwości. Popiel związał się z nią, ponieważ polscy panowie mieli nadzieję, że uda się jej naprawić złe nawyki małżonka. Zaczęła go jednak dzięki swym kobiecym pochlebstwom usidlać do tego stopnia, że przejęła całe rządy królewskie. Jej pozycję umocniło zapewnienie mężowi dwóch męskich następców. Królowa stawała się coraz bardziej dumna i choć – jak zaznacza kronikarz – była kobietą, przywłaszczyła sobie całe kierowanie królestwem, w wyniku czego władca zniewieściał⁴⁸. Narracja o żonie Popiela dowodzi niechęci wobec Niemców⁴⁹ i mizoginii. Niemiecka księżniczka rozczarowała, gdyż zadaniem królowej jest raczej wspieranie dobrymi radami i łagodne powstrzymywanie od złych decyzji niż samodzielne sięganie po władzę. Popiel okazał się zbyt miękki i zamiast podejmować decyzje, słuchał małżonki, za co kara spotkała nie tylko jego, ale cały ród⁵⁰. W tym przypadku narracja biograficzna, stanowiąca odzwierciedlenie lęków i niechęci, rozwinęła się jedynie w polskich źródłach.

Innego rodzaju dwugłos narracji biograficznych widoczny jest w przypadku historycznej już pary małżeńskiej – cesarskiej wnuczki Rychazy Lotaryńskiej i Mieszka II. Narracja Thietmara buduje nie tyle portret małżeński, co portret samego Mieszka II. Kronikarz nie wydaje się zainteresowany relacjami między małżonkami, lecz przede wszystkim rolą Mieszka jako lennika niemieckiego cesarza. Thietmar relacjonuje między innymi: „W kilka dni potem przybył z wielkimi darami syn Bolesława Mieszko i złożył hołd lenny królowi, po czym przysięgą wzmocnił złożone przyrzeczenie. Następnie odprawiono go z wielkimi honorami i okazano mu wiele uprzejmości, by skłonić go do powtórnego przyjazdu” (VI, 90)⁵¹. Polskie dzieła kronikarskie dowodzą natomiast zainteresowania żoną polskiego króla Mieszka II i matką Kazimierza Odnowiciela. Wiadomości o Rychazie, której wielu kronikarzy nie nazywa imieniem, nie są jednak jednoznaczne. Anonim był do niej przychylnie nastawiony. Według niego rządziła królestwem, dbając o jego sławę, na ile to możliwe dla kobiety. Z królestwa została wypędzona przez zdrajców. Mistrz Wincenty przytoczył dwie opowieści o matce Kazimierza. Według jednej, po śmierci Mieszka ujęła ster rządów, była gwałtowna, wywyższała Niemców i została wygnana, a według drugiej – odbiegającej od rzeczywistości – matka Kazimierza zmarła w połogu, a macocha chciała zabić chłopca. Z kroniki pośrednio wynika, że jedną z przyczyn wyjazdu Rychazy był romans władcy polskiego⁵². Długosz, niezależnie od tego, że córka Ezzona była ukazana jako dobra matka, która troszczyła się o syna i jego spr-

⁴⁸ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga pierwsza i druga*, Warszawa 2009, s. 213–214.

⁴⁹ Jednocześnie kronikarz przyznaje, że polscy książęta byli wysyłani do Niemiec na naukę, a niemieckie księżniczki były wykształcone (J. Krzyżaniakowa, *Niemcy w opinii Jana Długosza...*, dz. cyt., s. 77).

⁵⁰ M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 252.

⁵¹ *Kronika Thietmara*, dz. cyt., s. 166.

⁵² A. Teterycz-Puzio, *Kobieta w świetle...*, dz. cyt., s. 15–16; M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 256.

wy⁵³, powtórzył zarzuty mówiące, że była chciwa, rządziła lekkomyślnie i nie słuchała mądrych doradców, dając pierwszeństwo Niemcom⁵⁴, mimo iż niemieccy przybysze byli – w odróżnieniu od polskich panów – słabego i niskiego pochodzenia⁵⁵. Ciężkim zarzutem wobec żony Mieszka II było jakoby miała ona pogardzać polskimi obyczajami i językiem⁵⁶. Rychezę spotkała według Długosza kara – Polacy wypędzili ją z dworu, aby zamieszkała u Niemców, których tak bardzo ceniła⁵⁷. Zabrała jednak ogromne bogactwa i majątek z polskiego skarbcza, dostarczając cesarzowi dwie korony, czyli regalia⁵⁸. Syna wysłała do Paryża w celach edukacyjnych, a za bogactwa kupiła majątki w Niemczech⁵⁹. Mieszka II Anonim ocenia jako rycerza, który dokonywał licznych rycerskich czynów, ale nie wyróżniał się takimi cnotami jak jego ojciec⁶⁰, zaś Długosz wśród oskarżeń wysuwanych pod adresem Mieszka II podkreślił wpływ jego żony, Niemki, któremu uległ. Można odnieść wrażenie, że kronikarz większą odpowiedzialność i winę przypisywał mimo wszystko mężczyźnie⁶¹. Polski władca oskarżany był także o związki z nałożnicami⁶², co znajduje swój równoległy wydzwięk w kronice klasztoru w Brauweiler, z której wynika, że obok legalnej małżonki miał także konkubinę, co doprowadziło do opuszczenia Polski przez królową Rychezę⁶³.

W przypadku Mieszka II i Rychezy widać wytworzenie się całkowicie odrębnych narracji o postaciach, choć poszczególne informacje są niekiedy zgodne. Przyczyny powstania równoległych narracji biograficznych widzieć należy w uwarun-

⁵³ Rycheza była regentką (K.G. Beuckers, *Die Ezzonen und ihre Stiftungen. Eine Untersuchung zur Stiftungstätigkeit im 11. Jahrhundert*, Kunstgeschichte, Bd. 42, Münster-Hamburg 1993, s. 32; K. Szafer, *Wizerunek złej...*, dz. cyt., s. 91).

⁵⁴ K. Szafer, *Wizerunek złej...*, dz. cyt., s. 91; M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 256. W średniowieczu przyjęte było, że młoda księżniczka, poślubiając księcia z innego kraju, zabierała ze sobą świtę, która na zagranicznym dworze rozpowszechniała język i kulturę własnego kraju w nowym miejscu (M. Cieśla, *Dzieje nauki języków obcych w zarysie. Monografia z zakresu historii kultury*, Warszawa 1974, s. 17).

⁵⁵ J. Długosz, *Roczniki...*, dz. cyt., s. 390; J. Krzyżaniakowa, *Niemcy w opinii Jana Długosza...*, dz. cyt., s. 75–76.

⁵⁶ W średniowieczu średnio-wysoko-niemiecki, który w XII wieku osiągnął wysoki poziom literackiej doskonałości, dominował na dworach czeskich i węgierskich oraz opanowywał osady piastowskie, był zagrożeniem dla języka polskiego (U. Świdorska, *Kultura rycerska w średniowiecznej Polsce*, Zielona Góra 2001, s. 213).

⁵⁷ Przedkładanie *Tautari* nad rdzennych mieszkańców jako powód wygnania Rychezy pojawia się u Kadłubka (A. Pleszczyński, *Die Deutschen...*, dz. cyt., s. 17–18).

⁵⁸ M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 261.

⁵⁹ J. Długosz, *Roczniki...*, dz. cyt., s. 390–392. W Cesarstwie Rycheza została przyjęta prawdopodobnie przez Konrada III w Saksonii i przyznano jej prawo do dalszego posługiwania się tytułem „królowa Polski” (K.G. Beuckers, *Die Ezzonen...*, dz. cyt., s. 32).

⁶⁰ Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, Wrocław 2003, s. 40.

⁶¹ M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 252.

⁶² A. Krawiec, *Seksualność...*, dz. cyt., s. 77–78.

⁶³ Tamże, s. 106.

kowaniach politycznych i indywidualnych doświadczeniach autorów⁶⁴. Ukazująca historię saksońskiej dynastii cesarskiej kronika Thietmara pochodzi z pierwszej połowy XI wieku, kiedy relacje polsko-niemieckie pełne były konfliktów⁶⁵, a sam autor brał w 1010 r. udział w wyprawie wojennej przeciw Polsce, choć zawrócił z niej z chorym królem. Thietmar był – podobnie jak wszyscy mu współcześni – subiektywny, a jego wyraziste poglądy znalazły odbicie na kartach kroniki⁶⁶. Punkt widzenia Wincentego Kadłubka, ukazującego Kazimierza Sprawiedliwego z dynastii Piastów w możliwie najlepszym świetle, był nacechowany narodowo⁶⁷, a niechęć wobec Niemców wydaje się niewątpliwa. Jego dzieło jest amplifikacją już przerysowanej i wyolbrzymionej u Anonima relacji o sukcesach Bolesława Krzywoustego, choć w odróżnieniu od wcześniejszego kronikarza skromniej opisał wizytę cesarza Ottona III w Gnieźnie⁶⁸. Kadłubek nazywał Fryderyka Barbarossę czerwonym smokiem, opisywał krytycznie – jak wskazano powyżej – żonę Mieszka II Rychezę oraz żonę Władysława II Wygnańca Agnieszkę, co nie było jednak wyjątkiem, ponieważ antygermańskie tendencje nasiliły się w XIII wieku⁶⁹. Coraz częściej w tym czasie zwracano uwagę na różnice między mieszkańcami różnych obszarów⁷⁰, a na powszechnych zgromadzeniach wprowadzona została reguła głosowania według „narodu”. Pojęcie narodu⁷¹ stało się precyzyjniejsze, wkrótce zaś miało nabrać formy

⁶⁴ Relacje Niemców i Słowian w świetle kronik zarysowanie zostały w: J. Godlewicz-Adamiec, *Frauen deutscher Abstammung als Sinnbild der bösen Ehefrau und Herrscherin? Deutsch-slawische Begegnungen im Licht der mittelalterlichen Chroniken*, [w:] *Blick nach Osten, Blick nach Westen. Slawisch-deutsche Begegnungen in der Literatur, Kultur und Sprache*, red. A. Bednarowska, B. Kołodziejczyk-Mróz, P. Majcher, Hamburg 2020, s. 201–221.

⁶⁵ Echo znaleźć można w *Liście przeciw Słowianom (Brief gegen die Slawen)* (1108) arcybiskupa magdeburgskiego Adalgota (J. Papiór, *Deutsch-polnische Beziehungen...*, dz. cyt., s. 19–20, 24), który nawoływał do krucjaty przeciw Słowianom między Łabą a Odrą, choć bez wspomniania konkretnie o Polakach (Th. Wunsch, *Deutsche und Slawen...*, dz. cyt., s. 24).

⁶⁶ M.Z. Jedlicki, *Wstęp*, dz. cyt., s. XLVII–XLVIII.

⁶⁷ J. Krasuski, *Wyznaczniki...*, dz. cyt., s. 10–11.

⁶⁸ J. Krasuski, *Obraz...*, dz. cyt., s. 41.

⁶⁹ U. Świdarska, *Kultura rycerska...*, dz. cyt., s. 218.

⁷⁰ Zachodzące w XIII w. zmiany w świadomości ilustruje pieśń letnia *Es gruoet wol diu Heide (Świeża zieleń zdobi wrzosowisko)* Neidharta von Reuenthal. Nie ma w niej mowy o świętych miejscach czy walce z niewiernymi, lecz o niesnaskach w zastępach krzyżowców między Niemcami a Francuzami, biedzie i tęsknocie za domem, rozumianym jako wspólnota „nindert waere baz ein man/ dan heime in sîner pharre” (XI, 7) [Nigdzie nie żyje się lepiej niż u siebie we własnym probostwie]. Neidhart, *Ez guonet wol diu haide*, [w:] *Krezzugsdichtung*, red. U. Müller, Tübingen 1998, s. 98 [tłum. J.G.-A.]. Zob. M. Szyrocki, *Die deutschsprachige Literatur von ihren Anfängen bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts*, Warszawa 1986, s. 141; M. Schulze, *Grundthemen der Lieder Neidhards*, [w:] *Neidhart und die Neidhart-Lieder. Ein Handbuch*, red. M. Springeth, F.V. Spechtler, Berlin–Boston 2018, s. 109–111; V. Meid, *Metzler Literatur Chronik. Werke deutschsprachiger Autoren*, Stuttgart–Weimar 1998, s. 39–40.

⁷¹ Na temat *natio* zob. J. Krasuski, *Znaczenie wyrazu natio w polskich kronikach średnio-wiecznych ze szczególnym uwzględnieniem kwestii narodu niemieckiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1985, nr 11/12, s. 9–20.

prawnej⁷². Mimo iż kontakty między Niemcami a Polakami w XIII wieku zacieśniały się dzięki osadnictwu na Wschodzie, to w wyniku osiedlenia zakonu krzyżackiego na Mazowszu narastał konflikt, który okazał się brzemienny w skutki⁷³. Choć żyjący w XV w. Długosz często podróżował i znał Włochy, Niemcy, Czechy, Węgry i Palestynę⁷⁴, widać u niego niechęć wobec narodów sąsiednich. Jerzy Krasuski, znacząco uogólniając, stwierdza, że o ile Anonim był wobec Niemców raczej powściągliwy, Kadłubek raczej ich nie lubił, zaś Długosz uważał Sasów i krzyżaków za niebezpiecznych – choć nie najgorszych (byli nimi Czesi) – wrogów Polski⁷⁵. Krytyka, choć często ostrzejsza niż u innych kronikarzy, dotyczyła przede wszystkim naśladowania niemieckich zwyczajów, słuchania rad Niemców i lepszego traktowania Niemców niż Polaków⁷⁶. Choć pierwsze antygermańskie tendencje widoczne są już u Anonima, to nasilają się one dopiero u Kadłubka, który zachodnich sąsiadów uważał za potężnych, silnych militarnie, a tym samym stanowiących realne zagrożenie dla niepodległości Polski. Poczucie niepewności związane z sąsiedztwem Niemców, które wyrażone jest w jego tekście, wydaje się uzasadnione ówczesną rzeczywistą sytuacją⁷⁷. Między innymi powyższe czynniki doprowadziły do wytworzenia się odrębnych narracji biograficznych w przypadku niektórych par małżeńskich. Niemiecka księżniczka Rycheza, postać nieistotna dla Thietmara, koncentrującego się na relacjach lennych między Mieszkiem II i cesarzem niemieckim, nabierała znaczenia w niezależnie tworzącej się narracji w polskich tekstach kronikarskich, gdzie do głosu dochodziły obawy przed wpływami niemieckimi. Dotychczasowe badania wątków biograficznych w dziełach kronikarskich kładły nacisk przede wszystkim na przedstawienia złych żon niemieckiego pochodzenia, co jest poniekąd uzasadnione, gdyż w polskich kronikach zwracają uwagę kobiece intrygi niemieckiej żony legendarnego Popiela, pogarda dla polskich obyczajów i języka Rychezy Lotaryńskiej oraz Agnieszki z dynastii Babenbergów, żony Władysława II Wygnąńca, która nie była znana Thietmarowi, gdyż żyła w XII wieku. Nośność toposu złej żony w przypadku księżniczek niemieckiego pochodzenia wiąże się zapewne z faktem, że działalność Agnieszki i Rychezy przypadła na okres, w którym państwo polskie przechodziło kryzys⁷⁸. Badania porównawcze podwójnych narracji biograficznych, rozumianych jako pary małżeńskie z jednej strony oraz jako narracje (nie)równoległe z drugiej, pozwalają na dodatkowe odczytania. Konkludując, zaryzykować można stwierdzenie, iż zasadniczo nie można mówić w tym przypadku o dwóch odrębnych tradycjach narracji biograficznych, choć niektóre postaci i pary małżeńskie ukazywane są w polskich i niemieckich kronikach odmiennie. Na rozbieżności w przypadku konkretnych osób wpływ miał szereg różnorodnych czynników. Łęki i niechęci polskich

⁷² U. Świdarska, *Kultura rycerska...*, dz. cyt., s. 13–14.

⁷³ Th. Wunsch, *Deutsche und Slawen...*, dz. cyt., s. 22.

⁷⁴ I. Lewandowski, *Penultima historicum...*, dz. cyt., s. 44.

⁷⁵ J. Krasuski, *Wyznaczniki...*, dz. cyt., s. 243, 245–246.

⁷⁶ J. Krzyżaniakowa, *Niemcy w opinii Jana Długosza...*, dz. cyt., s. 72–75.

⁷⁷ U. Świdarska, *Kultura rycerska...*, dz. cyt., s. 212.

⁷⁸ M. Delimata, *Żona Popiela...*, dz. cyt., s. 260.

władców i kronikarzy znalazły wyraz w narracji biograficznej o legendarnym Popielu i jego żonie, co nie ma swojego bezpośredniego odpowiednika w kronikach niemieckich. Dwugłos narracji biograficznych dotyczy także historycznych par małżeńskich. W przypadku cesarskiej wnuczki Rychezy Lotaryńskiej i Mieszka II narracja Thietmara buduje nie tyle portret małżeński, co portret samego Mieszka II. Relacje między małżonkami nie wydają się dla kronikarza istotne, koncentruje się on na roli Mieszka jako lennika niemieckiego cesarza, co odzwierciedla jego perspektywę postrzegania ówczesnych wydarzeń. W odróżnieniu od takiego punktu widzenia polskie dzieła kronikarskie wskazują na zainteresowanie żoną polskiego króla Mieszka II i matką Kazimierza Odnowiciela, choć wiadomości o Rychezie, której wielu kronikarzy nie nazywa imieniem, nie są w tych źródłach jednoznaczne. Przykład Mieszka II i Rychezy dowodzi wytworzenia się całkowicie odrębnych narracji o postaciach, choć nawet wówczas widoczna jest zbieżność poszczególnych informacji. Przyczyny powstania równoległych narracji biograficznych widzieć należy w indywidualnych manierach pisarskich, w uwarunkowaniach politycznych i indywidualnych doświadczeniach autorów. Jednak w wielu przypadkach do głosu dochodzi homogeniczny charakter ówczesnej kultury. Wspólne wydają się oczekiwania dotyczące wypełniania ról małżeństw dynastycznych. Tendencję tę potwierdzają narracje biograficzne o Dobrawie i Mieszku I, które – jak wskazano – są, mimo odmiennego rozłożenia akcentów, spójne w ocenie i zasadniczo w warstwie faktograficznej u Thietmara oraz u autorów polskich tekstów kronikarskich. Autorzy są zgodni w kwestii pozytywnego wpływu Dobrawy na małżonka – co należy do toposu dobrej żony – i podkreślają jej religijność. Podobnie jak w przypadku Dobrawy, także w przypadku Emnildy, żony Bolesława Chrobrego, córki serbołużyckiego księcia Dobromira, zarówno Anonim, jak Thietmar doceniają pozytywny wpływ na małżonka, co wskazuje na zbieżność narracji. Widoczne jest inne rozłożenie akcentów, nie wykształciły się jednak całkowicie odmienne tradycje narracyjne. Narracje o kobietach podporządkowane są temu, w jaki sposób wywiązywały się ze one z roli, którą przyznawano im w dynastycznie skonstruowanym świecie wyższych warstw społeczeństw europejskich tego czasu. O ile tylko autorzy budują narrację wokół małżeństwa, kluczowy w ich ocenie staje się wzajemny wpływ na siebie – jest to czynnikiem łączącym jako efekt zbieżnych oczekiwań dynastycznego świata. Z drugiej strony, w dziełach kronikarskich widoczny jest swoisty wielogłos, gdyż do głosu dochodzą subiektywne poglądy autorów. Mówić należy raczej o mozaice zróżnicowanych opinii kronikarzy, których sposób widzenia zdominowany bywa przez silnie topiczne narracje. W przypadku średniowiecznych polskich i niemieckich dzieł kronikarskich nie można więc jednoznacznie mówić o jednorodności lub rozbieżności narracji biograficznej, gdyż narracje o różnych postaciach rozwijały się różnymi ścieżkami, wykazując niekiedy znaczącą zbieżność, innymi razy zbieżając do wytworzenia odmiennych narracji.

Bibliografia

Źródła

- Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, Wrocław 2003.
- Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 2009.
- Einhard, *Życie Karola Wielkiego*, z oryginału łacińskiego przełożył, wstępem i objaśnieniami opatrzył J. Parandowski, Warszawa–Lwów 1935.
- Kronika Thietmara*, tłum. M. Z. Jedlicki, posłowie K. Ożóg, Kraków 2005.
- Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, wstęp i komentarz B. Kübris, Kraków 2010.
- Mistrz Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kübris, Wrocław–Warszawa 2003.
- Neidhart, *Ez guonet wol diu haide*, [w:] *Krezzugsdichtung*, red. U. Müller, Tübingen 1998, s. 98.
- Vita Dorotheae Montoviensis magistri Johannis Marienwerder*, red. H. Westpfahl, Köln–Graz 1964.

Opracowania

- Berschin W., *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter* (Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters 8–10, 12, 15), Stuttgart 1986–2004.
- Berschin W., *Waltharius-Glossen*, „The Journal of Medieval Latin” 2008, nr 18, s. 346–355.
- Beuckers K.G., *Die Ezzonen und ihre Stiftungen. Eine Untersuchung zur Stiftungstätigkeit im 11. Jahrhundert*, Kunstgeschichte, Bd. 42, Münster–Hamburg 1993.
- Billig G., *Zur Rekonstruktion der ältesten slawischen Burgbezirke im obersächsisch-meißnischen Raum auf der Grundlage des Bayerischen Geographen*, „Neues Archiv für sächsische Geschichte” 1995, nr 66, s. 27–67.
- Böhmelburg H.-J., *Frühneuzeitliche Nationen im östlichen Europa. Das politische Geschichtsdenken und die Reichweite einer humanistischen Nationalgeschichte (1500–1700)*, Wiesbaden 2006.
- Cieśla M., *Dzieje nauki języków obcych w zarysie. Monografia z zakresu historii kultury*, Warszawa 1974.
- Delimata M., *Żona Popiela oraz Rycheza i Agnieszka jako przykłady złych małżonek władców. Uwagi w świetle polskich kronik (do początku XVI stulecia)*, [w:] *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań–Warszawa 2006, s. 251–262.
- Godlewicz-Adamiec J., *Frauen deutscher Abstammung als Sinnbild der bösen Ehefrau und Herrscherin? Deutsch-slawische Begegnungen im Licht der mittelalterlichen Chroniken*, [w:] *Blick nach Osten, Blick nach Westen. Slawisch-deutsche Begegnungen in der Literatur, Kultur und Sprache*, red. A. Bednarowska, B. Kołodziejczyk-Mróz, P. Majcher, Hamburg 2020, s. 201–221.
- Grabski A.F., *Dzieje historiografii*, Poznań 2011.
- Gramsch-Stehfest R., *Bildung, Schule und Universität im Mittelalter*, Berlin–Boston 2015.
- Haendler G., *Die Rolle des Papsttums in der Kirchengeschichte bis 1200. Ein Überblick und achtzehn Untersuchungen*, Göttingen 1993.

- Haß C., *Heilige machen im spätmittelalterlichen Osterraum. Die Kanonisationsprozesse von Brigitta von Schweden, Nikolaus von Linköping und Dorothea von Montau*, Berlin 2008.
- Jałowiecka-Frania A., *Portret jako gatunek literacki*, „Prace Naukowe. Pedagogika” 1999–2000–2001, nr 8–9–10, s. 887–896.
- Jedlicki M.Z., *Wstęp*, [w:] *Kronika Thietmara*, przeł. M.Z. Jedlicki, postłowie K. Ożóg, Kraków 2005, s. VII–LXXXVII.
- Kosellek G., *Walter und Helgunda – die erste Erzählung der polnischen Literatur*, „Zeitschrift für Slavische Philologie” 2009, t. 66, 2, s. 243–269.
- Kowalczyk M., *Charakterystyka doświadczeń mistycznych bł. Doroty z Mątów na podstawie historycznych źródeł autorstwa Mistrza Jana z Kwidzyna*, „Studia Warmińskie” 2014, nr 51, s. 95–107.
- Krasuski J., *Obraz Niemiec i stosunków polsko-niemieckich w polskich kronikach średniowiecznych*, [w:] *Polacy i Niemcy. Dziesięć wieków sąsiedztwa. Studia ofiarowane profesorowi Januszowi Pajewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Czubiński, Warszawa 1987, s. 35–68.
- Krasuski J., *Wyznaczniki biegu historii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008.
- Krasuski J., *Znaczenie wyrazu natio w polskich kronikach średniowiecznych: ze szczególnym uwzględnieniem kwestii narodu niemieckiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1985, nr 11/12, s. 9–20.
- Krawiec A., *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000.
- Krzyżaniakowa J., *Niemcy w opinii Jana Długosza*, [w:] *Polacy i Niemcy. Dziesięć wieków sąsiedztwa. Studia ofiarowane profesorowi Januszowi Pajewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Czubiński, Warszawa 1987, s. 69–85.
- Krzyżaniakowa J., *Poglądy polskich kronikarzy średniowiecznych na Niemcy i stosunki polsko-niemieckie*, [w:] *Wokół stereotypów Niemców i Polaków*, red. W. Wrześniński, Wrocław 1993, s. 15–72.
- Labuda G., *Geneza przysłowia „Jak świat światem nie będzie Niemiec Polakowi bratem”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia” 1968, nr 8, s. 21–22.
- Le Goff J., *Człowiek średniowiecza*, [w:] *Człowiek średniowiecza*, red. J. le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa–Gdańsk 1996, s. 9–50.
- Lewandowski I., *Penultima. Łacińskie traktaty metodologii historii w dawnej Polsce (do końca XVII wieku)*, Poznań 2014.
- Maleczyńska E., *Problem polsko-niemiecki w dotychczasowej historiografii polskiej*, [w:] *Historiografia polska wobec problemu polsko-niemieckiego*, Wrocław 1951, s. 4–24.
- Maleczyński K., *Postulaty badawcze w zakresie stosunków polsko-niemieckich w okresie do początku XIII w.*, [w:] *Historiografia polska wobec problemu polsko-niemieckiego*, Wrocław 1951, s. 25–35.
- Meid V., *Metzler Literatur Chronik. Werke deutschsprachiger Autoren*, Stuttgart–Weimar 1998.
- Mühle E., *Die Slaven im Mittelalter*, Berlin–Boston 2016.
- Nasiłowska A., *Angielskie, francuskie i polskie tradycje biografistyki. Wprowadzenie do tematu*, „Teksty Drugie” 2019, nr 1, s. 41–60.
- Pac G., *Kobiety w dynastii Piastów. Rola społeczna piastowskich żon i córek do połowy XII wieku – studium porównawcze*, Toruń 2013.

- Papiór J., *Deutsch-polnische Beziehungen im Mittelalter als Kulturdiskurs*, [w:] *Polnisch-deutsche Wechselbeziehungen im zweiten Millennium*, red. J. Papiór, t. 1, Bydgoszcz 2001, s. 12–71.
- Parandowski J., *Wstęp*, [w:] Einhard, *Życie Karola Wielkiego*, z oryginału łacińskiego przełożył, wstępem i objaśnieniami opatrzył J. Parandowski, Warszawa–Lwów 1935, s. 3–15.
- Pleszczyński A., *Die Deutschen – Feinde oder Partner? Eine Übersicht über polnische Autoren des Mittelalters*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*” 2019, nr LXXIV, s. 9–49.
- Römer K., *Podanie o Kraku i Wandzie*, „*Biblioteka Warszawska*” 1872, t. 3, s. 1–22.
- Schulze U., *Grundthemen der Lieder Neidhards*, [w:] *Neidhart und die Neidhart-Lieder. Ein Handbuch*, red. M. Springeth, F.V. Spechtler, Berlin–Boston 2018, s. 95–116.
- Strzelczyk J., *Auf der Suche nach nationaler Identität im Mittelalter. Der Fall Polen*, [w:] *Das europäische Mittelalter im Spannungsbogen des Vergleichs. Zwanzig internationale Beiträge zu Praxis, Problemen und Perspektiven der historischen Komparatistik*, red. M. Borgolte, Berlin 2001, s. 359–370.
- Strzelczyk J., *Walter Berschin, Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter, Bd. 1: Von der „Passio Perpetuae“ zu den „Dialogi“ Gregors des Grossen, Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters 8, Stuttgart 1986*, „*Vox Patrum*” 1988, nr 14, s. 461–467.
- Świderska U., *Kultura rycerska w średniowiecznej Polsce*, Zielona Góra 2001.
- Szafer K., *Wizerunek złej i dobrej władczyni w „Rocznikach” Jana Długosza*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995, s. 89–94.
- Szyrocki M., *Die deutschsprachige Literatur von ihren Anfängen bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts*, Warszawa 1986.
- Teterycz-Puzio A., *Kobieta w świetle wybranych środkowoeuropejskich źródeł narracyjnych z XI–XIV wieku*, „*Słupskie Studia Historyczne*” 2012, nr 18, s. 9–36.
- Wünsch Th., *Deutsche und Slawen im Mittelalter. Beziehungen zu Tschechen, Polen, Südslawen und Russen*, München 2008.
- Zientara B., *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokarolińskiej*, Warszawa 2017.

**(Non)parallel biographical narratives about married couples
in the chronicle of Thietmar of Merseburg and Polish mediaeval chronicle texts**

Abstract

The genre of the medieval written biography is an understudied area of research, although a broader understanding of the concept of biographical fiction makes it possible to identify biographical features in a large proportion of late antique and mediaeval writings. The article presents a literary and cultural comparative analysis of biographical narratives about selected married couples (Dobrawa and Mieszko I, Emnilda and Bolesław Chrobry, Rycheza of Lorraine and Mieszko II) in the chronicles of Thietmar of Merseburg and mediaeval Polish chronicle works. The author seeks to answer the question of the existence of (non-)parallel biographical narratives and possible reasons for it.

Słowa kluczowe: narracje biograficzne, teksty kronikarskie, narracje (nie)równoległe, topos literacki

Keywords: biographical narratives, chronicle texts, (non-)parallel narratives, literary topos